

УДК 811.161.2'06:097:[027.7:378.4(477.74–25)]

DOI: [https://doi.org/10.18524/2707–3335.2023.1\(29\).280026](https://doi.org/10.18524/2707–3335.2023.1(29).280026)

Великодна Ганна Володимирівна,

зав. сектора відділу рідкісних книг і рукописів Наукової бібліотеки

Одеського національного університету імені І. І. Мечникова

вул. Преображенська, 24, м. Одеса, 65082, Україна

тел.: (048) 722 12 10

e-mail: library@onu.edu.ua

ДО ПИТАННЯ РОЛІ ПРАВОПИСУ О. П. ПАВЛОВСЬКОГО В ІСТОРІЇ СТАНОВЛЕННЯ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Стаття присвячена відомому мовознавцю XIX ст., досліднику української мови, автору «Граматики малоросійського нар'ччя» Олексію Павловичу Павловському. Наголошено на виключній ролі його праці як першої спроби систематизації правопису української розмовної мови, що базувалася на фонетичному принципі. Проаналізовано та розкрито власницькі знаки примірників «Граматики» О. П. Павловського, що зберігаються у фонді Наукової бібліотеки Одеського національного університету імені І. І. Мечникова.

Ключові слова: О. П. Павловський, граматика, мовознавство, правопис, нова українська мова, А. А. Москаленко, Ф. П. Смагленко, Наукова бібліотека Одеського національного університету імені І. І. Мечникова.

Питання становлення та розвитку нової української літературної мови, проблеми її нормалізації є актуальними й у сучасному мовознавстві. Історія становлення українського правопису пройшла довгий та складний шлях. Вчені-мовознавці розрізняють від двох до п'яти періодів становлення. У статті будемо послуговуватися класифікацією В. В. Німчука – д.ф.н., проф., чл.-кор. НАН України, завідувача відділу історії української мови (з 1986 р.), директора Інституту української мови НАН України (1998–2008). Мовознавець виділяє три основні історичні етапи: давньоукраїнський (X–XIV ст.), староукраїнський (остання чверть XIV–XVIII ст.) та новоукраїнський (XIX–XXI ст.) [Див. 15].

Правопис давньоукраїнського етапу спочатку формувався під впливом старослов'янського правопису, а з XI ст. став відбивати «особливості живомовної звукової системи» [15].

Правопис староукраїнського етапу зазнав південнослов'янського (болгарського) впливу, котрий відбив свої особливості у праці **Лаврентія Зизанія** «Грамматика словенска» (1596) (іл. 1). Починаючи з XVII ст., правопис формується на основі національної самобутності. **Мелетій Смотрицький** у праці «Грамматика славенска правилноє Сунтагма» (1619) вперше виклав правила орфографії, що ґрунтуються на східнослов'янській традиції (іл. 2) [15]. Лінгвіст увів в українську графіку нову літеру на позначення дзвінкого прорив-

ного задньоязикового приголосного – г, узаконив вживання букви й. Правопис М. Смотрицького використовувався в Україні до XIX ст.

Новоукраїнський етап характеризується різними орфографічними спробами, значними та постійними змінами алфавіту української мови, що втілювалось у виданні значної кількості правописних систем. За цей період створено більше 60 правописів. Найвідомішими з них є «Грамматика малоросійського нарѣчя» (1818) О. Павловського; правопис «Русалки Дністрової» (1837); кулішівка – «Записки о Южной Руси» (1856) та «Грамматка» (1857) П. Куліша; драгоманівка – правопис М. Драгоманова (1877); желехівка – «Малорусско-німецкий словарь» Є. Желехівського (1886); грінченівка – «Словарь української мови» за редакції Б. Грінченка (1908–1909); «Правила українського правопису» І. Огієнка (1918–1919); скрипниківка – харківський правопис затверджений М. Скрипником (1928) тощо. Новоукраїнський етап став найскладнішим в історії українського правопису, але цікавим для дослідників.

У Науковій бібліотеці Одеського національного університету імені І. І. Мечникова зберігається значна колекція перших граматик нової української літературної мови 1818–1912 рр. Детальніше з цими виданнями можна ознайомитися у статті О. Л. Ляшенко «Рідкісні видання граматик української мови в зібранні університетської бібліотеки» [8, с. 73–85]. Однак найбільш важливою серед них є «**Грамматика малоросійського нарѣчя**» О. П. Павловського. Ця праця є першою спробою систематизувати тогочасний український правопис на базі фонетичного принципу (іл. 3).

Основоположник граматичного дослідження української народної мови Олексій Павлович Павловський (1773, за ін. даними, бл. 1770 – після 1826) народився у с. Шутівка Путивльського повіту Курського намісництва (нині с. Соснівка, Глухівський район Сумської обл.). Закінчив філософський клас у Київській академії (1779–1789), продовжив навчання за направленням у Петербурзькій учительській семінарії (1790–1792). Викладав у Ніжинському ліцеї [Див.: 5; 17, с. 4]. О. П. Павловський був широко освіченою людиною. Він володів латинською і польською мовами, знав у певній мірі грецьку, німецьку і французьку мови, цікавився історією Русі й України. Він володів українською мовою та відчував семантичні відтінки українського слова та фразеології.

О. П. Павловський є автором першого в новому українському мовознавстві друкованого правопису розмовної української мови, що вийшов під назвою «Грамматика малоросійського нарѣчя» у Санкт-Петербурзі у 1818 р. [16]. Праця пройшла довгий шлях обговорень і рецензування доки, нарешті, не вийшла друком. «Одинадцятого березня 1805 року О. Павловський надіслав свою граматику під назвою «Обозрение малоросійского наречия» в Академію. Грамматика потрапила на рецензію до Д. М. Соколова і І. О. Дмитревського, які позитивно оцінили її. А от І. С. Захаров, ознайомившись із цією працею, на засіданні 20 травня 1805 року заявив, що граматику О. Павловського Академія Російська надрукувати не може, бо вона не відповідає очищенню та збага-

ченню «языка отечественного», тобто російської мови. Звичайно, основною причиною відмови було те, що надіслана праця була граматиною окремої української мови, а не частини великоруського наріччя. Тому дослідження опублікували аж у 1818 році, тобто через 13 років після обговорення» [17, с. 4–5].

Докладніше зупинимося на назві праці О. П. Павловського та спробуємо зрозуміти, що змусило автора використати термін «малоросійське наріччя», а не – «українська мова».

Наріччя, за сучасним визначенням, – це найвищий рівень в ієрархії діалектного членування мови, що разом із нижчими – говором і говіркою є основною одиницею класифікації мови. Наріччя, як і споріднені на всіх мовних рівнях говори об'єднані в ньому, є умовним мовно-територіальним утворенням. Межі наріччя визначають сукупністю ізоглос фонетичних, граматичних і лексичних явищ [Див.: 13]. Мова ж – це складна багаторівнева знакова система одиниць спілкування та упорядкованих правил їхнього функціонування. Її норми (граматичні, орфоепічні, орфографічні та лексичні) є відносно стабільними.

В. В. Німчук зазначає, що українська мова XVIII–XIX ст. формувалася «в умовах бездержавності українського народу та перебування його під владою кількох чужих держав. До того ж у царській Росії, до складу якої входило більше 2/3 українських земель, українську мову офіційно трактували як діалект російської, а не як окрему мову, тому й українське друковане слово обмежували» [15].

Таким чином, термінологічний вибір О. П. Павловського пояснюється, по-перше, ще не стабільністю граматичних норм тогочасної писемної української мови, а, по-друге, історичною ситуацією, що обмежувала розвиток писемної української мови – навчання в школах та друкування книг українською мовою. Для того, щоб Петербурзька Академія наук, зрештою, дозволила надрукувати нову важливу для української нації «Граматику», О. П. Павловський був змушений підлаштуватися під офіційну російську наукову термінологію. Водночас у праці мовознавця ми бачимо часте вживання поняття мови на позначення української – «языкъ Малороссійскій есть нѣжень» [16, с. 108–109], «...люди нѣжныхъ чувствъ имѣють въ языкѣ своемъ превеликое множество грубѣйшихъ выраженій! Въ языкѣ Малороссіянъ больше, или меньше, нѣжень, или грубь, мѣстами» [16, с. 109–110]. Насправді наріччя не може мати окремої граматики, але підміна терміну «українська мова» на «малоросійське наріччя» відкрило О. П. Павловському шлях до виходу друком його праці в 1818 р. у типографії видавця, бібліотекаря та книгопродавця В. О. Плавильщикова.

«Граматику» О. П. Павловського по праву вважають першою граматиною періоду становлення української літературної мови на народній основі. Для написання праці мовознавець міг послуговуватися лише виданням «Енеїди» І. Котляревського, мова якого фіксувала стан народної, тобто розмовної української мови того часу. Однак правопис «Енеїди» був неунормований і складався

за етимологічним, а не фонетичним принципом. Тому О. П. Павловський був змушений покладатися на власне знання мови.

«Грамматика» О. П. Павловського є результатом першої систематизації правил передачі української літературної мови на письмі. Її книга, як вказує сучасний дослідник О. В. Гриценко, складається з двох частин граматичної та лексико-фольклорної [Див.: 2 с. 168–169]. У граматичній частині «*О буквахъ и о произведеніи словъ*» розглядається кількість літер та їх вимова, досліджується правопис частин мови. В лексико-фольклорній частині «*О сочиненіи и о стихотворствѣ малороссійскомъ*» порушуються питання віршування та писання українською мовою. Частина поділена на «*Краткій малороссійській словаръ*» (подано загальноживану лексику, хресні імена, українські фразеологізми, прислів'я та приказки), «*Примѣры на малороссійское сочиненіе*» (містить текст пісні «Гомінь, гомінь по діброві», поеми «Вакула Чмир») та загальні зауваження, в яких автор розкриває питання естетичної оцінки мови; говорить про нову та запозичену лексику; жартівливі звороти; слова, що дуже вдало характеризують речі [2, с. 169].

Ще на початку праці О. П. Павловський наголосив на тому, що українська грамати́ка досить плутана. В ужитку одночасно знаходяться церковно-слов'янські букви Ксі (велика Ξ, мала ξ), Псі (велика Ψ, мала ψ), Іжиця (V, v) та букви гражданського шрифту. Науковець на основі «гражданки» впорядковує український правопис за фонетичним принципом. Однак О. П. Павловський в «Грамматиці» висвітлює лише ті звуки та граматичні форми української мови, які відрізняють її від російської мови, і це є суттєвим недоліком його праці.

Мовознавець зауважив на ряді фонетичних особливостей української мови: м'якість кінцевого приголосного **ц**: *царьця, прыкащыця* (с. 1)¹; гортанне звучання **г** (латинське **h**): *гуляю, губка* (с. 1), але задньоязичне **г** (латинське **g**) передає через **кг**: *кгуля, кгрона* (с. 1); наявність африкат **дж**, **дз**: *джыкгунь, дзвинь* (с. 2); вимова **и** як звука середнього ряду **ы**: *лысть, сынній* (с. 2); **л** у кінці складу замінюється на **в**: *вовкъ, сказавъ* (с. 2); вимова **о** в односкладних словах як **і**: *сімь, пінь* (с. 2); вимова **хв** на місці **ф**: *хворый, хварба* (с. 2); вимова **і** на написання на місці **ѣ** – **і**: *літо, слідь* (с. 2); наявність **ј** після губних приголосних: *мясо, мяккый* (с. 3); буква **Ѡ** вимовляється як **хвт**: *Саваохвъть, рыхвѣтма* (с. 3); пом'якшення приголосних передає через йотовані **я**, **ю**, **ѣ**, **ію**: *гуля* (с. 1), *гублю* (с. 32), *весільѣ* (с. 28), *сіого* (с. 87), на кінці складів і слів через **ѣ**: *банька* (с. 25), після твердих приголосних подає **ѣ**: *баркань* (с. 25); асимілятивні процеси в дієслівних закінченнях **-тъся** у подовжене **-цьця**: *рыцьця* (с. 25), *бачыцьця* (с. 26); подвоєні приголосні в іменниках середнього роду: *весільѣ* (с. 28), *збіжьжьѣ* (с. 36). «Грамматика» О. П. Павловського сприяла створенню в українській літературній мові єдиних фонологічних норм.

¹ Тут і далі ми будемо вказувати в круглих дужках номер сторінки «Грамматики» (1818) О. П. Павловського, на якій міститься приклад.

О.П. Павловський подає також певні правила морфології: п'ять відмін іменників: I – *груба, свинья*; II – *панъ, дурень, сонце*; III – *порося*; IV – *тінъ*; V – *пані* (с. 5–9); відміни прикметників: *гарний, -ная, -на, -нѣ, -не, -ныі, -ны* (с. 10); утворення ступенів прикметників за допомогою суфікса *-ійшій-*, префіксів *пре-, най-*, наріччя *дуже* (с. 10–11); вживання збільшених і зменшених імен: *бовдуръ, болванъ, бовдурьще* (с. 11), *сонце, сонечко, сонечечко* (с. 12); різниця відмінювання форми орудного відмінка числівників: *двома, двоіма* (с. 12–13), відмінювання займенників *я, ты, себе, сей, сая, сеъ, винъ, вона, воно, хто, що* (с. 13–14); відмінювання дієслів, виділяє шість часів дієслів: «*настоящее*», «*прошедшее однократное*», «*прошедшее многократное*», «*давно прошедшее*», «*будущее однократное*», «*будущее многократное*» (с. 14–20); ступені порівняння прислівників утворюються за зразком прикметників: *дуже, сильно, дужше* (с. 21).

Таким чином, О.П. Павловський вперше запропонував класифікацію іменників. Відміни іменників, описані в «Граматиці», є неповними, але вони й досі використовуються в сучасному українському мовознавстві. Автор не розкрив всіх дієслівних категорій, заперечив наявність дієприкметників в українській мові, однак О.П. Павловський перший зауважив наявність синтетичних форм майбутнього часу (*співатиму*) в українській граматиці. Важливо зауважити, що слова в «Граматиці» О.П. Павловського позначені правильними знаками наголосу не тільки в граматичній, а й у лексико-фольклорній частині.

Словник О.П. Павловського є джерелом для розуміння лексики та фонетики української розмовної мови початку ХІХ ст. (іл. 4). Взявши за основу словник першого видання «Енеїди» І. Котляревського, О.П. Павловський розробив і систематизував власноруч зібраний лексичний матеріал. У його словнику містяться 1130 слів, розділені на три групи: прості, природничі та власні особові імена. Мовознавець був одним із перших збирачів українського фольклорного матеріалу, зокрема прислів'їв, приказок, пісень тощо. Зібрання прислів'їв, що розміщені автором у «Граматиці», можна вважати першим зібранням українського фольклору.

У ХІХ ст. «Грамматика» О.П. Павловського постійно перебувала в полі зору мовознавців та письменників. Їх погляди коливалися від повного заперечення та різко критичної оцінки (М. Гатцук, М. Максимович, І. Могильницький, М. Петров, П. Шафарик) до визнання та схвалення (М. Дашкевич, П. Житецький, П. Лавровський, А. Метлинський, І. Франко, М. Шашкевич) [Див.: 1, с. 49–50; 2, с. 167]. Пізніше «Грамматика» була всебічно проаналізована відомими мовознавцями ХХ ст. (Д.Г. Бучко, Й.О. Дзєндзелівський, М.А. Жовтобрюх, Б.В. Кобилянський, А.А. Москаленко, Н.А. Москаленко, М.Ф. Наконечний, В.В. Німчук, П.Д. Тимошенко, К.К. Цілуйко), з'явилось більше детальної інформації про автора та його праці, версії про його походження [Див.: 3, с. 363–371; 4]. «Грамматика» О.П. Павловського більше двох століть викликає підвищений інтерес мовознавців.

У Науковій бібліотеці Одеського національного університету імені І. І. Мечникова зберігається примірник першого видання «Граматики малоросійського нарѣчя» (1818) та три примірники офсетного друку. Передрук здійснено, ймовірно, до 150-річчя першого видання «Граматики» у 1968 р. в лабораторії офсетного друку Інституту економіки АН УРСР (так у 1936–1991 рр. називався Інститут економіки НАН України). Друкарня знаходилася за адресою м. Київ, вул. Садова 1/14 (будинок зберігся до нині, в ньому розміщується редакція газети «Урядових кур'єр»). Наклад передруку становив 352 примірників.

Кожний примірник «Граматики» О. П. Павловського має свої книжкові знаки. Примірник 1818 р. видання містить такі штампи: **ПЕЧ: ОДЕСС: РИШЕЛЬЕВСКАГО ЛИЦЕЯ | UCRAINICA | ОДЕСЬКА ДЕРЖАВНА НАУКОВА БІБЛІОТЕКА | АБОНЕМЕНТ** | (іл. 3). Провенанс свідчить, що ця книга потрапила до фонду бібліотеки Рішельєвського лицю (попередника Одеського національного університету імені І. І. Мечникова – до 1865 р.). Штмп UCRAINICA ставили у 1925–1930 рр. на книги, що стосувалися історії, розвитку мовознавства та літератури України і входили до складу Українського відділу Центральної наукової бібліотеки (ЦНБ – так Наукова бібліотека ОНУ називалась у 1924–1930 рр.). За часів об'єднання ЦНБ, Одеської державної публічної бібліотеки та Української державної бібліотеки ім. Т. Шевченка, у 1930–1933 рр. бібліотека називалась Одеська державна наукова бібліотека (ОДНБ). Причому ЦНБ стала відділом абонементу новоутвореної ОДНБ [7, с. 75–81]. Цю інформацію ілюструє останній штамп книги.

Один із примірників офсетного друку «Граматики» О. П. Павловського містить штамп **Наукова бібліотека | Одеського університету | ім. І. І. Мечникова** |; надійшов до фонду бібліотеки не пізніше 2011 р.

Другий примірник, згідно з інвентарною книгою Наукової бібліотеки, надійшов до її фонду в 1969 р. Він містить дарчий напис **У фонди Наукової | бібліотеки Одеського | університету | від А. Моск[...] | Одеса, |30/І 69 р. |** та штамп **ОДЕСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ | ІМ. І. І. МЕЧНИКОВА | НАУКОВА БІБЛІОТЕКА** | (іл. 5). Можна припустити, що книга належала доктору філологічних наук, професору Артемію Амвросійовичу Москаленкові (1901–1980) (іл. 6). А. А. Москаленко народився в с. Григорівка Вольнянського району Катеринославської області (нині Запорізька область). Початкову освіту отримав у народній церковно-приходській школі, потім навчався в учительській школі. Протягом 1917–1921 рр. продовжив навчання в Запорізькій учительській семінарії. У 1922–1924 рр. проходив військову службу. А. А. Москаленко навчався на вечірньому відділенні Житомирського педагогічного інституту, після демобілізації вступив на другий курс літературного факультету Дніпропетровського інституту. У 1930 р. він закінчив аспірантуру та захистив кандидатську дисертацію [12, с. 5; 14, с. 303]. У 1936–1938 рр. А. А. Москаленко очолював кафедру української мови та літератури Полтавського педагогічного інституту. З 1938 р. перейшов на посаду завідуючого кафедрою української мови та

літератури Одеського державного університету. Під час Другої світової війни А. А. Москаленко знаходився в евакуації, працював в Одеському державному університеті в Байрам-Алі. Після закінчення війни він очолював кафедру української мови в Одеському педагогічному інституті та Одеському державному університеті ім. І. І. Мечникова (1944–1949). Був звільнений у 1949 р. з посади завідуючого за звинуваченням у націоналізмі. Потім він викладав українську мову в Одеській вищій партійній школі. У 1958–1960 рр. А. А. Москаленко очолював кафедру української мови в Одеському педагогічному інституті, а з 1961 р. перейшов на посаду завідуючого, професора кафедри української мови Одеського державного університету імені І. І. Мечникова, де працював до 1975 р. Помер А. А. Москаленко 23 жовтня 1980 р. [12, с. 6; 14, с. 303].

Найбільшим захопленням А. А. Москаленко були книжки. Власну бібліотеку він поповнював протягом життя, починаючи зі студентських років у Дніпропетровську та під час роботи в Полтаві й Одесі [12, с. 15–16]. Особиста бібліотека А. А. Москаленка становила більше 4 тисяч примірників². До його професійної бібліотеки входили книги з мовознавства (зокрема зібрання граматик та словників), історії та української літератури. А. А. Москаленко досліджував історію української мови, мовознавство, лексикографію та діалектологію, вивчав граматики. Не дивно, що в його книжковій колекції знайшло своє належне місце й видання «Граматики» О. П. Павловського. За спогадами його доньки, Надії Артемівни Москаленко, «у патріархальній, тихій, висококультурній Полтаві було придбано чимало періоджерел, класики слов'янського та українського мовознавства – в оригіналах (словник Б. Грінченка, комплект журналу «Основа», граматики М. Ломоносова, О. Павловського і т. ін.)» [12, с. 16].

А. А. Москаленко автор понад 360 наукових статей, монографій, словників, навчальних посібників та методичних розробок, доповідей тощо. Досліджуючи українську діалектологію він у 1940 р. захистив кандидатську дисертацію «Нарис української діалектології», один з аспектів якої торкнувся «Граматики» О. П. Павловського. А. А. Москаленко наголошував, що вагомий вклад О. П. Павловського в тому, що він закликав «...вивчати та зберігати українську мову і перший подав найскладнішу характеристику на ті часи граматичної системи української мови. ... Він перший зробив спробу організувати український правопис на фонетичних засадах» [9, с. 49]. А основну роль «Граматики» А. А. Москаленко вбачав у спробі «уніфікації і усвідомлення норм літературної української мови усної та писемної» [9, с. 49]. Найваго-

² У 2006 р. Н. А. Москаленко, мовознавець-україніст, доцент Одеського державного університету, зав. кафедрою української мови, подарувала книжкову колекцію свого батька бібліотеці Національного університету «Києво-Могилянська академія». Дар складав 2253 назви в 3360 примірниках. Детальніше про особову колекцію Артема Москаленко див. на сайті їх бібліотеки в розділі «Колекції»:

Москаленко Артем [Електронний ресурс] : особові колекції. – Електрон. дан. – Режим доступу: <https://library.ukma.edu.ua/kolektsii/kolektsii/295-moskalenka-artema> (дата звертання: 28.04.2023). – Загол. з екрана.

Паспорт бібліотечної колекції [А. А. Москаленка] [Електронний ресурс]. – Електрон. дан. – Режим доступу: https://library.ukma.edu.ua/attachments/category/19/MoskalenkaArtema_passport_col.pdf (дата звертання: 28.04.2023). – Загол. з екрана.

мішою працею А. А. Москаленка є «Нарис історії української лексикографії» (Київ, 1961). Його монографія містить найповніший опис українських словників, в тому числі й «Краткого малоросійського словаря» О. П. Павловського (1818) [10, с. 32–35]. Примірник «Нарису історії української лексикографії» був подарований автором університетській бібліотеці у 1961 р., про що свідчить дарчий напис **В Наукову бібліотеку | Одеського університету | повертаю з вдячністю | все те, що я взяв у | неї. Автор |17/XI. 61 | Одеса|** (іл. 7). Окремо А. А. Москаленко присвятив О. П. Павловському та його праці статтю «Перша друкована граматики української мови» [11, с. 21–24].

За часи керівництва кафедрою А. А. Москаленком було організовано аспірантуру з української мови, яку зокрема закінчили такі відомі україністи як С. П. Бевзенко, Й. О. Дзедзелівський, Ю. Ф. Касім, Г. Ф. Пелих, Ф. П. Смагленко та ін.

Саме Ф. П. Смагленку належав інший примірник видання, що містить власницький напис **З книг | Ф. П. Смагленка | та штамп Наукова бібліотека | Одеського університету | ім. І. І. Мечникова |** (іл. 8). Примірник надійшов у 2000 р. до фонду Наукової бібліотеки з книжкової колекції кандидата філологічних наук, доцента Федора Павловича Смагленка (1914–2003) (іл. 9). Ф. П. Смагленко закінчив Лип'янську семирічну школу. Він працював у колгоспі (1930–1931), у редакції районної газети Златопольського району Кіровоградської області (1931–1932), секретарем Нечаївської сільради Кіровоградської області (1932–1935). Потім Ф. П. Смагленко два роки навчався на робітничому факультеті Одеського борошномельного інституту (нині Одеський державний аграрний університет). А протягом 1937–1941 рр. він навчався на філологічному факультеті Одеського державного університету. Мобілізований на війну з 31 липня 1941 р. до 31 липня 1946 р. Після демобілізації закінчив із відзнакою філологічний факультет Одеського університету. У 1946–1949 рр. він навчався в аспірантурі при кафедрі української мови філологічного факультету. У 1951 р. успішно захистив кандидатську дисертацію з української мови [6; 14, с. 204–205].

Ф. П. Смагленко був талановитим редактором університетського видавництва, працював завідувачим підготовчого відділення, викладачем, доцентом, завідувачим кафедрою української мови, виконуючим обов'язки декана (1951), деканом (1951–1953) філологічного факультету Одеського державного університету ім. І. І. Мечникова, а протягом 1981–1982 рр. знову виконував обов'язки завідувача кафедри української мови. З 1989 р. Ф. П. Смагленко вийшов на пенсію. Помер 20 грудня 2003 р. [6; 14, с. 204–205]. На Преображенській вулиці, 22 розміщена меморіальна дошка на честь Ф. П. Смагленка, який проживав в цьому будинку протягом 1946–2003 рр. (іл. 10).

Наявність «Граматики малоросійського нар'ччя» О. П. Павловського, спеціального наукового видання, в особистих книжкових колекціях відомих одеських мовознавців А. А. Москаленка та Ф. П. Смагленка не викликає подиву. Ці при-

мірники праці О. П. Павловського органічно влилися в фонд Наукової бібліотеки університету та користуються попитом у філологів, істориків, книгознавців.

«Граматика малоросійського нарѣчя» О. П. Павловського відкрила нову сторінку в історії українського мовознавства. Незважаючи на певні недоліки, довгий час вона була єдиним ґрунтовним посібником, в якому містилися основи граматики та правопису нової української мови. Саме праця О. П. Павловського заклала основи для формування українських граматик та сприяла розвитку писемної української літературної мови.

Список використаної літератури

1. *Білобровець В. В.* Ювілейне видання Іваном Огієнком «Граматики української мови» О. Павловського / В. В. Білобровець // Волинь-Житомирщина. – 2003. – Вип. 10. – С. 47–50.
2. *Гриценко О. В.* Мовознавці про «Граматику» О. Павловського / О. Гриценко // Вісн. Запорізь. нац. ун-ту. Серія: Філологічні науки. – 2010. – № 1. – С. 166–172.
3. *Дзєндзелівський Й.* Нове про О. П. Павловського / Й. Дзєндзелівський // Дзєндзелівський Й. Українське і слов'янське мовознавство : зб. пр. / відп. ред. Олег Купчинський. – Львів, 1996. – С. 363–371.
4. З історії української мови: (до 150-річчя «Граматики» О. Павловського) / [відп. ред. В. В. Німчук]; АН УРСР. – Київ : Наук. думка, 1972. – 116 с.
5. *Задорожний В. Б.* Павловський Олексій Павлович [Електронний ресурс] / В. Б. Задорожний // Енциклопедія історії України : у 10 т. / редкол.: В. А. Смолій та ін. ; НАН України; Інститут історії України. – Київ : Наук. думка, 2011. – Т. 8. – 520 с. – Електрон. дані. – Режим доступу: http://www.history.org.ua/?termin=Pavlovskij_O (дата звертання: 28.04.2023). – Загол. з екрана.
6. *Ісаєнко Л. М.* Наш незабутній Федір Павлович Смагленко [Електронний ресурс] / Л. М. Ісаєнко // Чорноморські новини, 2014. – № 17 (21488). – Електрон. дані. – Режим доступу: <https://chornomorka.com/archive/21488/a-3571.html> (дата звертання: 28.04.2023). – Загол. з екрана.
7. *Комаров Б. М.* Українська державна бібліотека ім. Т. Шевченка в Одесі / Б. М. Комаров // Бібліол. вісті.– 1925. – № 1–2. – С. 75–81.
8. *Ляшенко О. Л.* Рідкісні видання граматик української мови в зібранні університетської бібліотеки / О. Л. Ляшенко // Вісн. Одес. нац. ун-ту. Серія : Бібліотекознавство, бібліографознавство, книгознавство. 2012. – Т. 17, вип. 2(8). – С. 73–85.
9. *Москаленко А. А.* Нарис історії української діалектології / А. А. Москаленко. – Одеса, 1940.– 208 с. – Машинопис.
10. *Москаленко А. А.* Нарис історії української лексикографії / А. А. Москаленко. – Київ : Рад. шк., 1961. – 164 с.
11. *Москаленко А. А.* Перша друкована граMATика української мови / А. А. Москаленко // УМЛШ. – 1968.– № 5. – С. 21–24.
12. На честь 100-річчя від дня народження Артема Амвросійовича Москаленка : бібліогр. покажч. / уклад.: О. І. Бондар, Н. М. Хрустик, Л. І. Хаценко ; авт. вступ. ст. С. П. Бевзенко ; відп. ред. О. І. Бондар ; ОНУ імені І. І. Мечникова. – Одеса : Астропринт, 2004. – 60 с.
13. Наріччя / М. Г. Железняк, О. С. Іщенко [Електронний ресурс] // Енциклопедія Сучасної України / Ін-т енциклопед. дослідж. НАН України. – Електрон. дані. – Україна, Київ, 2001–2023. – Режим доступу: <https://esu.com.ua/article-71254> (дата звертання: 28.04.2023). – Загол. з екрана.
14. Не забудемо, пам'ятаємо: співробітники ОНУ ім. І. І. Мечникова в роки Другої світової війни [Електронний ресурс] : інформ. вид. / гол. ред. І. М. Коваль ; відп. ред. М. О. Подрезова ; упоряд. та бібліогр. ред.: Г. П. Бахчиванжи, А. С. Ложешник. – Електрон. дані. – Одеса, 2015.– 437 с. – Режим доступу: http://fs.onu.edu.ua/clients/client11/web11/pdf/veterans_onu.pdf (дата звернення: 28.04.2023). – Назва з екрана.
15. *Німчук В. В.* Передне слово / В. В. Німчук // Історія українського правопису: XVI–XX століття : хрестоматія [Електронний ресурс] / упоряд.: В. В. Німчук, Н. В. Пуряєва. – Київ : Наук. думка, 2004.– 584 с. – Електрон. дані. – Режим доступу: <http://litopys.org.ua/rizne/nimch.htm> (дата звертання: 28.04.2023). – Загол. з екрана.
16. *Павловський О. П.* Грамматика малоросійского наречия, или Грамматическое показание существеннейших отличий, отдаливших малоросійское наречие от чистого російского языка, сопровождаемое

разними по сему предмету замечаниями и сочинениями / О.П. Павловский. – СПб. : тип. В. Плавильщикова, 1818.– [4], VI, [2], 144, [2] с.

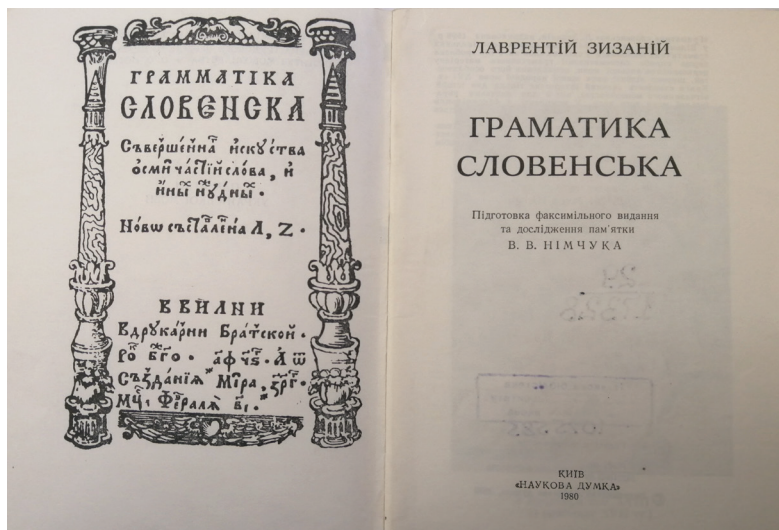
17. Українська мова : хрестоматія : в 3 кн. / укладачі: М. Железняк, Г. Козачук. – Київ : Вид-во Нац. пед. ун-ту імені М. П. Драгоманова, 2014. – Кн. 3. – 248 с.

Referens

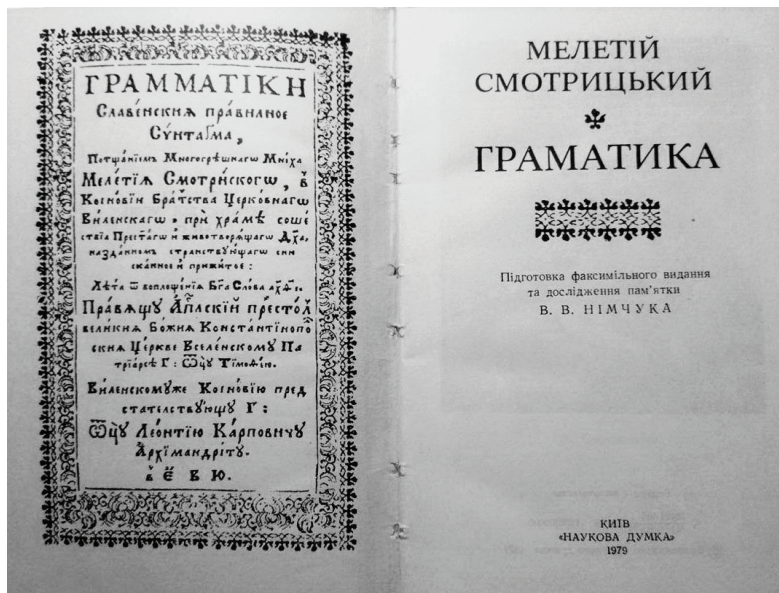
- [1]. Bilobrovets V. V. Yuvilejne vydannya Ivanom Ohienkom «Hramatyky ukrayinskoyi movy» O. Pavlovskoho [Anniversary edition by Ivan Ohienko of O. Pavlovsky's «Grammar of the Ukrainian Language». *Volyn-Zhytomyrshchyna [Volyn-Zhytomyr region]*. 2003, no. 10, pp. 47–50.
- [2]. Hrytsenko O. V. Movoznavtsi pro «Hramatyku» O. Pavlovskoho [Linguists about O. Pavlovsky's «Grammar»]. *Visnyk Zaporizkoho natsionalnoho universytetu. Ser.: Filolohichni nauky [Bulletin of Zaporizhzhya National University. Ser.: Philological sciences]*. 2010, no. 1, pp. 166–172.
- [3]. Dzendzelivskyy Y. Nove pro O. P. Pavlovskoho [New about O. P. Pavlovsky]. *Dzendzelivskyy Y. Ukrayinske i slovyanske movoznavstvo: zbirnyk prats [J. Dzendzelivskyy. Ukrainian and Slavic Linguistics: Collection of Works]*. Lviv, 1996, pp. 363–371.
- [4]. *Z istoriyi ukrayinskoyi movy: (do 150-richchya «Hramatyky» O. Pavlovskoho) [From the history of the Ukrainian language: (to the 150th anniversary of «Grammar» by O. Pavlovsky)]*. Kyiv, 1972, 116 p.
- [5]. Zadorozhnyy V. B. Pavlovskyy Oleksiy Pavlovych [Pavlovsky Oleksiy Pavlovich]. *Entsyklopediya istoriyi Ukrayiny: u 10 t. [Encyclopedia of the history of Ukraine: in 10 vol.]*. Kyiv, 2011, vol. 8, 520 p. Available at: http://www.history.org.ua/?termin=Pavlovskyy_O (accessed 28 April 2023).
- [6]. Isayenko L. M. Nash nezabutnyi Fedir Pavlovych Smahlenko [Our unforgettable Fyodor Pavlovich Smaglenko]. *Chornomorski novyny [Black Sea news]*. 2014, no. 17 (21488). Available at: <https://chornomorka.com/archive/21488/a-3571.html> (accessed 28 April 2023).
- [7]. Komarov B. M. Ukrayinska derzhavna biblioteka im. T. Shevchenka v Odesi [Ukrainian State Library named after T. Shevchenko in Odessa]. *Bibliolohichni visti [Bibliological news]*. 1925, no. 1–2, pp. 75–81.
- [8]. Lyashenko O. L. Ridkisini vydannya hramatyk ukrayinskoyi movy v zibranni universytet-skoyi biblioteki [Rare editions of grammars of the Ukrainian language in the collection of the university library]. *Visnyk Odeskoho natsionalnoho universytetu. Ser.: Bibliotekoznavstvo, bibliografnavstvo, knyhoznnavstvo. [Herald Odessa National University. Ser.: Library science, bibliography, bibliography]*. 2012, vol. 17, no. 2 (8), pp. 73–85.
- [9]. Moskalenko A. A. Narys istoriyi ukrayinskoyi dialektolohiyi [Essay on the history of Ukrainian dialectology]. Odessa, 1940, 208 p. Typewriting.
- [10]. Moskalenko A. A. Narys istoriyi ukrayinskoyi leksykohrafiyi [Essay on the history of Ukrainian lexicography]. Kyiv, 1961, 164 p.
- [11]. Moskalenko A. A. Persha drukovana hramatyka ukrayinskoyi movy [First printed grammar of the Ukrainian language]. *Ukrayinska mova i literatura v shkoli [Ukrainian language and literature at school]*. 1968, no. 5, pp. 21–24.
- [12]. Na chest 100-richchya vid dnya narodzhennya Artema Amvrosiyovycha Moskalenka: bibliografichnyy pokazhchik [In honor of the 100th anniversary of the birth of Artem Amvrosiyovych Moskalenko: bibliographic index]. Odessa, 2004, 60 p.: portr., il.
- [13]. Narichchya [Dialect]. *Entsyklopediya Suchasnoyi Ukrayiny [Encyclopedia of Modern Ukraine]*. Kyiv, 2020. Available at: <https://esu.com.ua/article-71254> (accessed 28 April 2023).
- [14]. Ne zabudemo, pamyatayemo: spivrobotnyky ONU im. I. I. Mechnykova v roky Druhoyi svitovoyi viyny [We will not forget, we will remember: the employees of the Odessa I. I. Mechnikov National University during the Second World War]. Odessa, 2015, 437 p. Available at: http://fs.onu.edu.ua/clients/client11/web11/pdf/veterans_onu.pdf (accessed 28 April 2023).
- [15]. Nimchuk V. V. Perednye slovo [Foreword]. *Istoriya ukrayinskoho pravopysu: XVI–XX stolittya: khrestomatiya [History of Ukrainian orthography: 16th–20th centuries: anthology]*. Kyiv, 2004, 584 p. Available at: <http://litopys.org.ua/rizne/nimch.htm> (accessed 28 April 2023).
- [16]. Pavlovskiy O. P. Grammatika malorossiyskogo narechiya, ili Grammaticheskoye pokazaniye sushchestvenneyshikh otlichiy, otdalivshikh malorossiyskoye narechiye ot chistogo rossiyskogo yazyka, soprovozhdayemoye raznymi po semu predmetu zamechaniyami i sochineniyami [Pavlovsky O. P. Grammar of the Little Russian dialect, or a grammatical indication of the most significant differences that alienated the Little Russian dialect from the pure Russian language, accompanied by remarks and essays different on this subject]. St. Petersburg, 1818, [4], VI, [2], 144, [2] p.
- [17]. Ukrayinska mova: khrestomatiya: v 3 kn. [Ukrainian language: textbook: in 3 books]. Kyiv, 2014, vol. 3, 248 p.

Надійшла 18.04.2023 р.

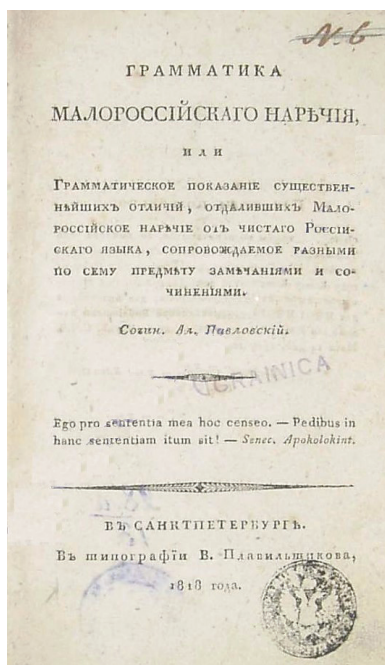
Ілюстрації

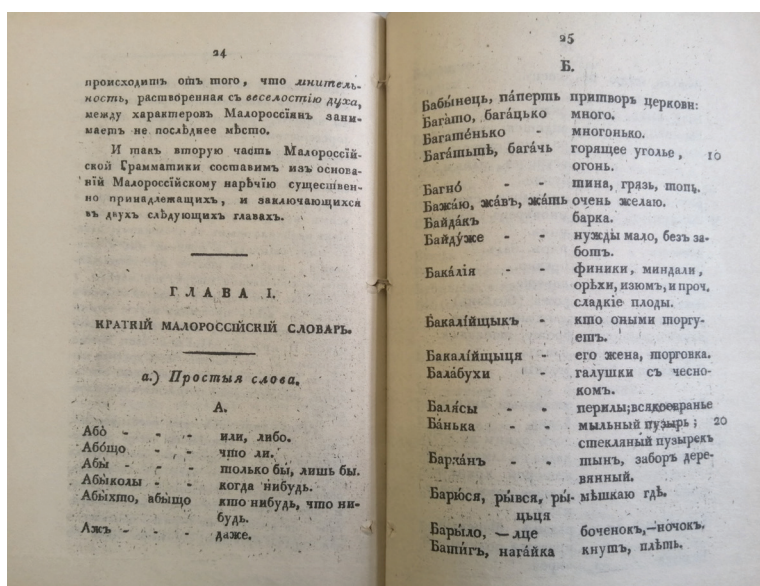
Іл. 1. Зизаній, Лаврентій Іванович. *Граматыка словенська* : додаток / підготовка факсимільного видання та дослідження пам'ятки В. В. Німчука. – Київ : Наукова думка, 1980. – 55 с. : портр. – (Пам'ятки української мови). Титульний аркуш

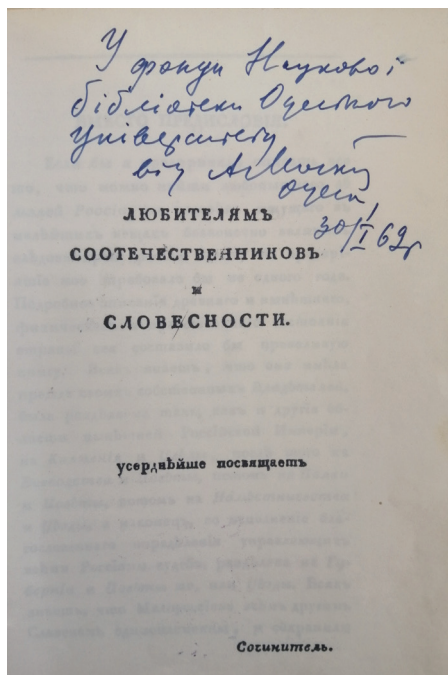
Іл. 2. Смотрицький, Мелетій. *Граматыка* / підготовка факсимільного видання та дослідження пам'ятки В. В. Німчука. – Київ : Наукова думка, 1979. – 112 с. Титульний аркуш

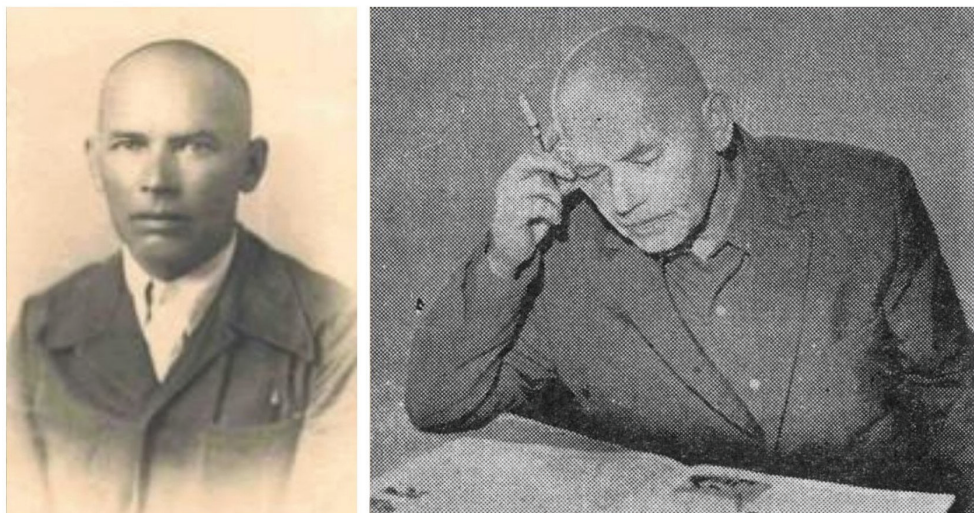
Ил. 3. Павловскій О. П. *Грамматика малороссійскаго нарѣчія...* / Сочин. Ал. Павловскій. – В Санкт-Петербургѣ : в тип. В. Плавильщикова, 1818. – [4], VI, [2], 144, [2] с. Титульний аркуши

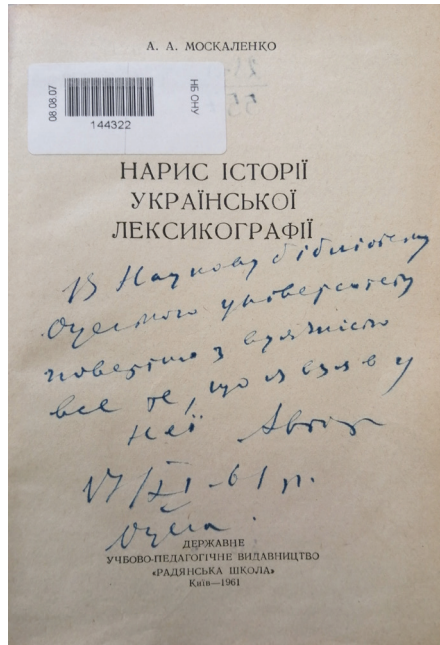
Ил. 4. Павловскій О. П. *Грамматика малороссійскаго нарѣчія ...* / Сочин. Ал. Павловскій. – В Санкт-Петербургѣ : в тип. В. Плавильщикова, 1818. – [4], VI, [2], 144, [2] с. Сторінка видання

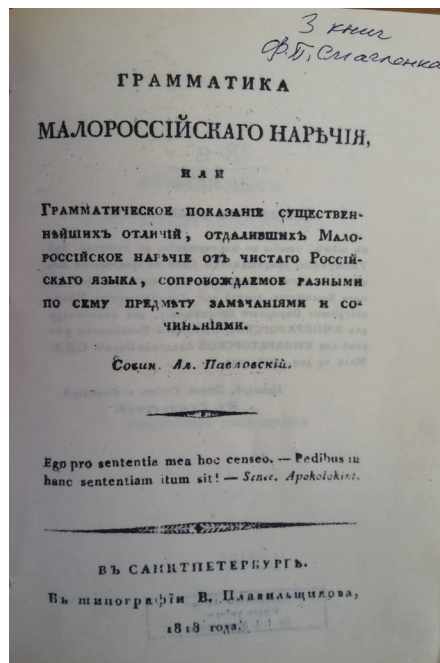
Іл. 5. Дарчий підпис А. А. Москаленка

Іл. 6. Москаленко Артемій Амвросійович.
Джерело: *Не забудемо, пам'ятаємо: співробітники ОНУ ім. І. І. Мечникова в роки Другої світової війни* [14, с. 302]

Іл. 7. Дарчий підпис А. А. Москаленка

Іл. 8. Власницький напис Ф. П. Смагленка

Лл. 9. Смагленко Федір Павлович.

Джерело: Не забудемо, пам'ятаємо: співробітники ОНУ ім. І. І. Мечникова в роки Другої світової війни [14, с. 204]

Лл. 10. Меморіальна дошка на честь Ф. П. Смагленка (вул. Преображенська, 22). Фото автора (квітень 2023)

Velykodna H. V.,

Head of the sector of the Department of Rare Books and Manuscripts
Scientific Library of the Odessa I. I. Mechnikov National University
24, Preobragenskaya St., Odessa, 65082, Ukraine
tel.: (048) 722 12 10
e-mail: library@onu.edu.ua

ON THE ROLE OF O. P. PAVLOVSKY'S SPELLING SYSTEM IN THE HISTORY OF EVOLUTION OF THE MODERN UKRAINIAN LANGUAGE

Summary

The problems of evolution of the modern Ukrainian literary language as well as of linguistic normalization are relevant in modern linguistics. The article is devoted to a famous linguist of the 19th century, researcher of the Ukrainian language, author of *Grammar book of Little Russian Dialect* Oleksiy Pavlovich Pavlovsky (c. 1770/1773 – after 1826). His work is of exceptional importance being the first attempt to systematize the spelling of the Ukrainian colloquial language, which was based on the phonetic principle.

The article analyzes and discloses the ownership marks of copies of *Grammar book* by O. P. Pavlovsky, stored in the Scientific Library of the Odessa I. I. Mechnikov National University. The author managed to trace a copy of *Grammar book* (1818) that entered the library holdings of the Richelieu Lyceum (predecessor of the Odessa I. I. Mechnikov National University – until 1865) and three copies of an offset print. Two of the latter belonged to Professor Artemiy Amvrosiyovych Moskalenko and Associate Professor Fyodor Pavlovich Smaglenko, well-known Odessa linguists of the 20th century who kept *Grammar book* in their personal book collections and used it for their scientific research.

Grammar book of the Little Russian dialect by O. P. Pavlovsky opened a new page in the history of Ukrainian linguistics. Despite certain shortcomings, for a long time it had been the only thorough manual that contained the basics of Grammar and spelling of the modern Ukrainian language. It was O. P. Pavlovsky's work that laid the foundations for the formation of Ukrainian Grammar books and contributed to the development of the written Ukrainian literary language.

Key words: O. P. Pavlovsky, Grammar, linguistics, spelling, modern Ukrainian language, A. A. Moskalenko, F. P. Smaglenko, the Scientific Library of the Odessa I. I. Mechnikov National University.